

Prof. Sakari Melander
23.3.2022

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Asia: **Hallituksen esitys (HE) 13/2022 vp** eduskunnalle seksuaalirikoksia koske-
vaksi lainsäädännöksi

Aluksi

Käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslain (39/1889) seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun säännökset, minkä lisäksi samalla ehdotetaan tehtäväksi ennen muuta teknisluonteisia muutoksia useisiin muihin lakeihin. Kysymyksessä on seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä on näin kysymys niin periaatteellisesti kuin käytännöllisesti erittäin merkittävästä rikosoikeudellisesti lainsäädäntöuudistuksesta.

Käsiteltävänä oleva hallituksen esitys pohjautuu rikoslain 20 luvun uudistamista valmistelleen työryhmän mietintöön (Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus. Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:9), joskin esityksessä ehdotetut muutokset myös useissa kohdin poikkeavat työryhmän mietinnössä ehdotetusta. Toimin mainitun työryhmän jäsenenä, minkä vuoksi olen luonnollisesti edelleen sitoutunut työryhmän mietinnössä omaksuttuihin perusratkaisuihin. Tällä on tiettyä vaikutusta tässä lausunnossa esitettyihin näkemyksiin.

Keskityn tässä lausunnossani arvioimaan esityksessä ehdotettua sääntelyä valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta. Tässä suhteessa olennaisia ovat ennen muuta ehdotetun sääntelyn hyväksyttävyyteen ja oikeasuhtaisuuteen liittyvät näkökohdat samoin kuin sääntelyn suhde perustuslain (731/1999) 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamiin vaatimuksiin.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

A. Esityksen tavoitteet ja niiden hyväksyttävyys

Käsiteltävänä olevassa esityksessä on kysymys seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun säännösten kokonaisuudistuksesta. Uudistus liittyy välittömästi eduskunnan vuoden 2019 maaliskuussa hyväksymään kolmeen lausumaan, joissa edellytettiin lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten säännösten uudistamista, rikoslain 20 luvun sisältämän sääntelyn kokonaisuudistusta sekä rikoslain muihin lukuihin sisältyvien seksuaalirikoksia koskevien rangaistussäännösten kehitystarpeen arviointia (EV 305/2018 vp).

Eduskunnan lakivaliokunta on myös toistuvasti kiinnittänyt huomiota seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn kokonaisvaltaisen arvioinnin tarpeeseen, koska rikoslain seksuaalirikoksia koskevaa 20 lukua on pistemäisesti uudistettu viime vuosina useaan otteeseen tavalla, joka ei välttämättä ole ollut omiaan lisäämään luvun sääntelyn johdonmukaisuutta ja selkeyttä. Seksuaalirikoksia koskeva sääntely uudistettiin kokonaisuudessaan rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1999 (HE 6/1997 vp, PeVL 23/1997 vp ja LaVM 3/1997 vp sekä L 563/1999). Lukua on uudistettu tämän jälkeen useita kertoja pistemäisesti, mikä on johtanut siihen, että mikään luvun säännöksistä ei ole enää kokonaisuudistuksen mukaisessa muodossaan. Lukuun on myös lisätty useita uusia säännöksiä, jotka liittyvät osin kansainvälisten velvoitteiden voimaansaattamiseen mutta myös osin kansallisiin lainsäädäntöhankkeisiin.

Tältä osin on huomattava, että eduskunnan lakivaliokunta on useassa yhteydessä kiinnittänyt huomiota tällaisen pistemäisen rikoslain tietyn kokonaisuuden uudistamisen ongelmallisuuteen (LaVM 37/2010 vp, s. 2/II, LaVM 43/2010 vp, s. 2/I, LaVM 4/2014 vp, s. 3 ja LaVM 24/2018 vp, s. 22). Valiokunta on käytännössään korostanut tarvetta seksuaalirikossäännösten kokonaisuudistuksen toteuttamiseen (LaVM 37/2010 vp, s. 2/II, LaVM 43/2010 vp, s. 2/I, LaVM 4/2014 vp, s. 3/I ja LaVM 24/2018 vp, s. 22). Valiokunta on pitänyt rikoslain tietyn sääntelykokonaisuuden tiheätahtista uudistamista ongelmallisena ja katsonut sen aiheuttavan huomattavia haasteita muun muassa rikoslain ajallista soveltuvuutta koskevan sääntelyn vuoksi (LaVM 4/2014 vp, s. 3/I). Edelleen lakivaliokunta on korostanut sen tärkeyttä, että lainsäädäntö muodostaa selkeän ja mahdollisimman helposti hahmottuvan kokonaisuuden, jotta lain soveltamisen ennakoitavuus voidaan varmistaa ja jotta oikeudenkäynnissä voidaan varmistaa keskittyminen teon rangaistavuuden ja rangaistusarvon kannalta olennaisiin kysymyksiin (LaVM 4/2014 vp, s. 3). Erikseen on huomattava, että lakivaliokunta on korostanut, että rikosten rangaistusasteikkojen muuttamistarpeet on perusteltua arvioida säännösten kokonaisvaltaisen tarkastelun yhteydessä (LaVM 37/2010 vp, s. 2/II). Tältä osin tilanne on osin vastaava kuin mitä eduskunnan perustuslakivaliokunta on terrorismirikoksia koskevasta rikoslain 34 a luvusta ja sen kokonaisuudistuksen tarpeesta todennut (PeVL 34/2021 vp, 13–14 kohta ja niissä viitatu lausunnot).

Seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn uudistamiseen tavalla, jossa raiskausrikoksen tunnusmerkistömalli muotoiltaisiin suostumuksen puuttumiseen pohjautuvan mallin mukaisesti, on kiinnitetty huomiota useissa kansainvälisissä velvoitteissa ja niiden täytäntöönpanoa arvioivien toimijoiden Suomea koskevissa raportissa. Käsiteltävänä olevassa esityksessä tarkemmin selostetun mukaisesti asiaan on kiinnitetty huomiota naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjuntaa koskevan yleissopimuksen (ns. Istanbulin sopimus, SopS 52–53/2015) GREVIO-asiantuntijaryhmän vuonna 2019 ilmestyneessä Suomea koskevassa arviointiraportissa, kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW-sopimus, SopS 68/1986)

täytäntöönpanoa valvovan CEDAW-komitean yleisissä suosituksissa sekä Suomea koskevissa arviointiraporteissa samoin kuin YK:n ihmisoikeusneuvoston Suomeen kohdistamissa suosituksissa (tarkemmin HE, s. 31–33).

Lisäksi on huomattava, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on vuonna 2014 katsonut raiskausrikosta koskevan suostumukseen perustuvan tunnusmerkistömallin korostavan raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksena ja todennut, että rikoslain 20 luvun uudistuksia jatkossa valmisteltaessa on syytä arvioida mahdollisuudet kehittää tunnusmerkistöä tähän suuntaan (PeVL 6/2014 vp, s. 5/II).

Edellä esitetyn perusteella rikoslain 20 luvun sääntelyn uudistamiselle on esitettävissä painavat perusteet. Perusteltua on toteuttaa uudistus nimenomaan kokonaisuudistuksena (ks. terrorismirikosten suhteen vastaavansuuntaisesti myös PeVL 34/2021 vp, 14 kohta).

Esityksen tavoitteena on vahvistaa yksilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden rikosoikeudellista suojaa ja saattaa seksuaalirikoksia koskeva sääntely ja niistä säädettyvät rangaistukset paremmin nykykäsitteiksi vastaaviksi (HE, s. 52–53). Tavoitteen toteuttaminen merkitsee seksuaalirikoksia koskevien säännösten aiempaa laajempaa kattavuutta sekä säännöksiin sisältyvien rangaistusasteikkojen ankaroitumista. Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamisen tavoitteena sen sijaan on vahvistaa lapsen koskemattomuuden suojaa (HE, s. 58). Sääntelyn terminologiaa muutettaisiin samalla vastaamaan paremmin sääntelyn suojelukohdetta ja tarkoitusta. Rikoslain 17 lukuun sisältyvät lapsipornografiaan liittyvät teot siirrettäisiin seksuaalirikoksia koskevaan rikoslain 20 lukuun. Lisäksi tavoitteena on muodostaa seksuaalirikoksia koskevasta sääntelystä aiempaa selkeämpi ja johdonmukaisempi kokonaisuus (HE, s. 53).

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Vakiintuneesti on katsottu, että säännöksen edellyttämää suojaa toteutetaan kriminalisoimalla tällaiset loukkaukset rikoslaissa (HE 309/1993 vp, s. 46/I). Selvää nähdäkseni on, että seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö on keskeisesti sellaista rikosoikeudellista lainsäädäntöä, jolla suojataan yksilön henkilökohtaista vapautta, koskemattomuutta ja turvallisuutta kriminalisoimalla henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen kohdistuvia loukkauksia. Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Perustuslaissa turvatun yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp, s. 53/I). Yksityiselämän suojan piiriin kuuluu myös yksilön oikeus päättää sukupuolisesta käyttäytymisestään (PeVL 15/2001 vp, s. 2/I ja PeVL 17/2006 vp, s. 3/I). Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännössä on laajasti korostettu Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) epäinhimillisen ja halventavan kohtelun kieltoa koskevasta 3 artiklasta sekä yksityiselämän suojaa koskevasta 8 artiklasta seuraavaa sopimusvaltioihin kohdistuvaa positiivista toimintavelvoitetta säätää rangaistavaksi seksuaalista itsemääräämisoikeuden suojaa loukkaavia tekoja sekä soveltaa seksuaalirikoksia koskevia rangaistussäännöksiä tehokkaasti tavalla, jossa lainsäädäntö on myös riittävän kattavaa (esim. M.C. v. Bulgaria, 4.12.2003, 150–153 kohta ja E.B. v. Romania, 19.3.2019, 53–56 kohta). Vastaavasti perustuslain 22 § merkitsee velvollisuutta ylläpitää kattavaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa toimintaa koskevaa rikosoikeudellista lainsäädäntöä.

Esityksen tavoitteet ovat epäilyksittä perusteltuja ja kannatettavia. Ehdotetulla aikuisiin kohdistuvia tekoja koskevalla seksuaalirikoksia koskevalla sääntelyllä on painavia perustuslain 7, 10 ja 22 §:ään kiinnittyviä perusteita. Myös EIT:n ratkaisukäytännössä on korostettu valtion positiivista toimintavelvoitetta riittävän kattavan seksuaalirikoksia koskevan rikosoikeudellisen lainsäädännön säätämiseen (esim. M.C. v. Bulgaria, 4.12.2003, 153 kohta ja M.G.C. v. Romania, 15.3.2016, 59 kohta). Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaa voidaan nähdäkseni myös hyvin perustein pitää nyky-yhteiskunnassa korostuneempana kuin aiemmin, kuten esityksessä (esim. s. 50) todetaan, mikä korostaa tarvetta kattavalle seksuaalirikoksia koskevalle sääntelylle.

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevalla sääntelyllä on ennen muuta lapsen suojaamiseen liittyvät erittäin painavat tavoitteet. Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevilla säännöksillä suojataan keskeisesti lapsen tervettä ja häiriötöntä kehitystä (HE, s. 43; ks. myös HE 6/1997 vp, s. 181/II), minkä lisäksi säännöksillä suojataan lapsen itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 60/1991) 34 artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta, minkä lisäksi sopimuksen 19(1) artikla sisältää muun muassa lainsäädäntötoimia koskevan velvoitteet suojata lasta kaikenlaiselta henkiseltä ja ruumiilliselta väkivallalta ja hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, kun lapsi on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa. Lapsiin kohdistuvien tekojen rangaistavaksi säätämiseen liittyy myös useita Suomea sitovia oikeudellisia velvoitteita, kuten Euroopan neuvoston lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehty yleissopimus (ns. Lanzaroten sopimus, SopS 88/2011) ja EU:ssa annettu lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumista koskeva direktiivi 2011/93/EU. EIT:n ratkaisukäytännössä on niin ikään korostettu lapsen olevan haavoittuvassa asemassa ja näin erityisen suojan tarpeessa (esim. O’Keeffe v. Irlanti [GC], 28.1.2014, 146–148 kohta). Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevalle sääntelylle on näin esitettävissä erityisen painavia lapsen suojaamiseen liittyviä syitä, jotka perustelevat myös sääntelyn riittävää kattavuutta.

Seksuaalirikoksia koskeva sääntely on kokonaisuudessaan viimeksi uudistettu 1990-luvun lopulla ja selvää nähdäkseni on, että käsitys seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta sekä ymmärrys rikosoikeudellisen lainsäädännön luonteesta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan toteuttamisessa poikkeaa nykyisin 1990-luvun lopulla vallinneista näkemyksistä. Lisäksi on huomattava, että ymmärrys perus- ja ihmisoikeuksien vaikutuksesta rikosoikeudelliseen sääntelyyn on 1990-luvun lopusta huomattavasti kehittynyt ja sillä on vaikutuksensa myös seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön sisältöön ja muotoiluun. Seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön kokonaisvaltaista uudistamista edellä mainittujen tavoitteiden mukaisesti perustelevat myös useat eduskunnan lakivaliokunnan asiaan liittyvät kannanotot. Kokonaisuutena voidaan arvioida, että seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn kokonaisuudistus korostaa myös tietyn rikosoikeudellisen sääntelyn johdonmukaisuuteen liittyviä seikkoja, joilla on merkitystä sääntelykokonaisuuden tarkkajaisuuden ja täsmällisyyden näkökulmasta.

B. Ehdotetussa sääntelyssä omaksuttujen perusratkaisujen arviointia

Sääntelyn muuttaminen vapaaehtoisuuden puuttumiseen perustuvaksi

Esityksessä ehdotetaan aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä uudistettavaksi siten, että ne muutettaisiin suostumusperusteisiksi. Muutos koskee ehdotettua raiskausrikosta koskevaa säännöstä (ehdotettu rikoslain 20 luvun 1 §) ja seksuaalista kajoamista koskevaa säännöstä (ehdotettu rikoslain 20 luvun 3 §). Suostumus-termiä säännöksissä ei käytettäisi, vaan aikuisiin kohdistuvat seksuaalirikoksia koskevat säännökset muotoiltaisiin vapaaehtoisuuden puuttumiseen perustuviksi. Esimerkiksi ehdotetun rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan rangaistavaa olisi sukupuoliyhteydessä oleminen sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti. Säännöksissä (esim. 20 luvun 1 §:n 2 momentti) määriteltäisiin erikseen ne tilanteet, joissa henkilön osallistumista ei ole pidettävä vapaaehtoisena. Keskeisenä tekijänä yksilön vapaaehtoisuuden arvioinnissa esityksen (s. 53–54) on se, onko hänellä ollut riittävä kyky ja vapaus tehdä itsenäinen valinta osallistumisestaan sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon (valinnanmahdollisuus).

Esityksessä ehdotettu muutos raiskausrikoksen tunnusmerkistön pohjautuminen suostumusperustaisuuteen on nähdäkseni kannatettava ja sitä voidaan puoltaa useilla perusteilla, joihin on sinänsä asianmukaisesti kiinnitetty huomiota myös käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen perusteluissa.

Ensinnäkin kansainvälinen ymmärrys raiskausrikosta koskevan sääntelyn suojelukohteesta sekä siihen liittyvällä rikosoikeudellisella sääntelyllä katettavasta moitittavasta käyttäytymisestä on viimeisten vuosikymmenten aikana alkanut korostaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja sekä suostumuksen puuttumista keskeisenä raiskausrikoksen tunnusmerkistötekijänä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) katsoi ensinnäkin jo vuonna 2003 ratkaisussa M.C. v. Bulgaria, että tapauksessa arvioitavana olleen raiskausrikoksen tutkinnassa ei ollut kiinnitetty riittävästi huomiota asianomistajan mahdollisen suostumuksen puuttumiseen. Yleisemmin EIT katsoi ratkaisussaan, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklasta johdetut valtion kohdistuvat positiiviset toimintavelvoitteet tulee seksuaalirikoksiin suhteutettuina ymmärtää niin, että artiklat edellyttävät minkä tahansa uhrin suostumuksetta tehdyn seksuaalisen teon rankaisemista, myös tilanteissa, joissa uhri ei ole tehnyt fyysistä vastarintaa (M.C. v. Bulgaria, 4.12.2003, 166 kohta). Ratkaisussa omaksuttu lähtökohta on sittemmin toistettu EIT:n ratkaisukäytännössä, jossa on korostettu suostumuksen puuttumisen kontekstisensitiivistä arviointia (esim. M.G.C. v. Romania, 15.3.2016, I.C. v. Romania, 24.5.2016 ja E.B. v. Romania, 19.3.2019). Vaikka ratkaisusta ei välttämättä nimenomaisesti seuraa veloitetta suostumusperustaiseen tunnusmerkistömalliin siirtymiseen, ne kuitenkin vahvasti ilmentävät tämänhetkistä oikeudellista ymmärrystä raiskausrikoksen keskeisestä luonteesta ja sen vaikutuksista tunnusmerkistön muotoiluun. Ratkaisut myös ilmentävät seksuaalisen itsemääräämisoikeuden keskeistä merkitystä arvioitaessa seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn suojelukohdetta ja sen vaikutusta sääntelyn muotoilussa.

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva yleissopimus (ns. Istanbulin sopimus, SopS 53/2015) sisältää selkeän seksuaalista väkivaltaa, mukaan lukien raiskaus, koskevan kriminalisointivelvoitteen. Sopimuksen 36 artiklan 1 kappaleen mukaan sopimuksen osapuolten on toteutettava tarvittavat lainsäädäntö- ja muut toimet varmistukseksi, että seksuaalinen tunkeutuminen toisen emättimeen, peräsuoleen tai suuhun jonkin ruumiinosan tai esineen avulla ilman tämän henkilön suostumusta, muu toiseen

henkilöön ilman tämän suostumusta kohdistuva seksuaalinen teko ja toisen henkilön saattaminen ilman hänen suostumustaan seksuaalisiin tekoihin kolmannen henkilön kanssa ovat rangaistavia tekoja. Artiklan 2 kappaleen mukaan henkilön on annettava suostumus vapaaehtoisesti vapaa tahdostaan, joka arvioidaan kulloistenkin olosuhteiden mukaan. Sopimusta koskevan selitysmuistion mukaan artikla velvoittaa sopimukseen sitoutuneet valtiot säätämään rangaistavaksi sellaiset seksuaaliset teot, jotka toteutetaan ilman vapaasti annettua suostumusta, mutta toisaalta lainsäädännön sanamuodon todetaan olevan sopimukseen sitoutuneiden valtioiden harkintavaltaan kuuluva asia samoin kuin niiden tekijöiden määrittely, joiden käsilläollessa vapaasti annetun suostumuksen ei katsota olevan käsillä (Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul, 11.V.2011), 193 kohta).

Lisäksi on huomattava, että Euroopan unionin komissio on 8.3.2022 antanut ehdotuksen naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa koskevaksi direktiiviksi (COM(2022) 105 final), jonka 5 artikla sisältäisi raiskausta koskevan kriminalisointivelvoitteen. Mainitussa artikkelissa raiskausrikos on määritelty suostumuksen puuttumiseen perustuvaksi.

Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä (GREVIO) on ensimmäisessä Suomea koskevassa 2.9.2019 julkaistussa raportissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että Suomen raiskausrikosta koskeva sääntely ei nimenomaisesti pohjaudu suostumuksen puuttumista ilmentävään lainsäädäntömalliin. GREVIO onkin katsonut, että kaikki Istanbulin sopimuksen 36 artikkelissa tarkoitettut seksuaaliseksi väkivallaksi katsotut teot eivät tämän vuoksi ole Suomessa rangaistavia. GREVIO päätyi raportissaan vahvasti kannustamaan Suomea kokonaisvaltaiseen seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön uudistamiseen siten, että vapaaehtoisesti annettu suostumus asetettaisiin seksuaalirikoksia koskevan lainsäädännön lähikohdaksi (GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Finland. GREVIO/Inf(2019)9 Finland, 165–169 kohta).

Myös kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan YK:n yleissopimuksen (SopS 68/1986) noudattamista valvova CEDAW-komitea on Suomen 7. määräaikaisraportista 28.2.2014 antamissaan johtopäätöksissä suositellut raiskausrikosta koskevan lainsäädännön muuttamista suostumusperustaiseen tunnusmerkistömalliin perustuvaksi (CEDAW/C/FIN/CO/7, 19(e) kohta).

Edellä mainitut raiskausrikosta koskevat kansainväliset velvoitteet ja suositukset nähdäkseni varsin vahvasti puoltavat esityksessä omaksuttua tavoitetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan vahvistamisesta sekä raiskausrikoksen tunnusmerkistön määrittelystä tavalla, joka nykyistä paremmin ja nimenomaisemmin kiinnittää huomiota keskeiseen raiskausrikosta koskevaan tunnusmerkistötekijään eli asianomistajan suostumuksen tai vapaaehtoisuuden puuttumiseen.

Toiseksi raiskausrikoksen tunnusmerkistön määrittämistä suostumusperustaisen tunnusmerkistömallia nimenomaisemmin ilmentäväksi puoltaa raiskausrikosta koskevan sääntelyn suojelukohte, seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Olisi nähdäkseni käytännölle vierasta ja epäluontevaa ajatella, että yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta voisi loukata lähinnä tilanteissa, joissa toinen pakotetaan sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa tai sen uhkaa. Selvää nähdäkseni on, että vastoin tahtoa toteutettu sukupuoliyhteys tai seksuaalinen teko loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Voimassa oleva raiskausrikosta koskeva sääntely saattaa näin jättää

rangaistavan käyttäytymisen ulkopuolelle tilanteita, joissa on kysymys seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavasta teosta, etenkin sellaisia, joissa on kysymys asianomistajan niin sanotusta jäätymisestä (ks. myös HE, s. 36). Tämänkaltaisissa tilanteissa tulisi EIT:n ratkaisukäytännön perusteella kiinnittää huomiota suostumuksen puuttumiseen sekä sitä koskevaan kontekstisen-sitiiviseen arviointiin. Myös eduskunnan lakivaliokunnan käytännössä on kiinnitetty huomiota siihen, että nykyisessä raiskausrikosta koskevassa sääntelyssä on katvealueita, jolloin raiskausrikosta koskevaa sääntelyä ei välttämättä voida soveltaa, vaikka kysymys olisi uhrin suostumuksesta tehdystä teosta (LaVM 24/2018 vp, s. 22–23).

Kolmanneksi raiskausrikoksen suostumusperustaista tunnusmerkistömallia voidaan perustella sillä, että raiskausrikos ymmärretään nykyisin ennen muuta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksena, mitä edellä tarkastellut kansainväliset velvoitteet sekä EIT:n asiaa koskeva ratkaisukäytäntö myös ilmentävät (ks. myös kansainvälisen rikostuomioistuinten (ICC) perussäännön (SopS 56/2002) 7 artikla, jossa raiskaus aseellisen konfliktin yhteydessä määritellään rikokseksi ihmisyyttä vastaan). Tältä osin on myös huomattava, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on nimenomaisesti todennut, että suostumuksen puuttumiseen perustuva raiskausrikosta koskevan sääntelyn kirjoittamistapa korostaisi raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksena. Valiokunta on tämän johdosta katsonut, että valmisteltaessa jatkossa rikoslain 20 luvun uudistuksia on syytä arvioida mahdollisuudet kehittää raiskauksen tunnusmerkistöä tähän suuntaan (PeVL 6/2014 vp, s. 5/II).

Neljänneksi voidaan todeta, että eduskunnan lakivaliokunta on törkeää lapsenraiskausta koskevaa ehdotusta (HE 212/2018 vp) käsitellessään tarkastellut laajasti seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn uudistamistarpeita. Tässä yhteydessä valiokunta kiinnitti nimenomaisesti huomiota siihen, että suostumuksen asemaa raiskausrikosta koskevassa sääntelyssä on syytä vahvistaa. Tämä tulee valiokunnan mukaan tehdä osana rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta (LaVM 24/2018 vp, s. 23). Eduskunta hyväksyi lakivaliokunnan ehdotuksesta asiaa koskevan lausuman (LaVM 24/2018 vp, s. 38 ja EV 305/2018 vp, s. 1). Aiemmassa käytännössään eduskunnan lakivaliokunta on myös yleisellä tasolla korostanut raiskausrikoksen moitittavuutta kaikissa muodoissaan (LaVM 4/2014 vp, s. 6/I).

Edellä todetun perusteella esityksen tavoitetta siirtymisestä suostumusperustaiseen tunnusmerkistömalliin raiskausrikoksen suhteen voidaan pitää perusteltuna ja hyväksyttävänä sekä asiaa koskevien kansainvälisten velvoitteiden mukaisena. Raiskausrikosta koskeva sääntely tulee muotoilla tavalla, joka suojaa nykyistä paremmin seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Tämä voidaan nähdäkseni toteuttaa muuttamalla raiskausrikosta koskevaa sääntelyä tavalla, joka pyrkii nykyistä paremmin ottamaan huomioon toisen suostumuksetta tai vastoin toisen ilmaistua tai havaittavissa olevaa tahtoa tehdyt seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavat teot. Edellä todettu koskee myös 1. lakiehdotuksen 20 luvun 3 §:ssä tarkoitettua seksuaalista kajoamista.

Aikuisiin ja lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten eriyttäminen

Esityksessä ehdotetaan lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevien säännösten eriyttämistä aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevasta sääntelystä. Voimassa olevaa rikoslain 20 lukua säädettäessä lähtökohtana on ollut, että lapseen kohdistuvaan seksuaalirikokseen syyllistynyt voi samalla syyllistyä myös esimerkiksi raiskaukseen tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön (HE 6/1997 vp, s. 182/II; ks. myös HE, s. 13 ja LaVM 24/2018 vp, s. 6–7). Esitöissä mainittu lähtökohta on

vahvistettu myös oikeuskäytännössä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2010:52 on katsottu, että lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen (rikoslain 20 luvun 6 §) ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen (rikoslain 20 luvun 5 §) suojelukohteet ovat toisistaan siinä määrin eroavat, että lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen soveltaminen ei syrjäytä seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen soveltamista (KKO 2010:52, 9 kohta; ks. myös KKO 2015:50, 19 kohta).

Esityksessä (s. 42–43) todetun mukaisesti säännösten rinnakkainen soveltaminen johtaa tilanteeseen, jossa samoja rikosnimikkeitä sovelletaan käytännössä hyvin erityyppisiin tekoihin. Tämä ei välttämättä anna täysin asianmukaista kuvaa lapseen kohdistuvan teon moitittavuudesta. Esityksessä todetun mukaisesti eduskunnan lakivaliokunta on aiemmassa mietintökäytännössään kiinnittänyt huomiota siihen, että rikosnimikkeeseen tulee antaa asianmukainen, rikoksen paheksuttavuutta vastaava kuva rikoksesta (LaVM 6/2015 vp, s. 3). Esityksessä ehdotetaan, että sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan lapsen kanssa olisi jatkossa rangaistava 1. lakiehdotuksen 20 luvun 12 §:ssä tarkoitettuna lapsenraiskauksena. Nimike ”lapsenraiskaus” nähdäkseni ilmentää huomattavasti paremmin toteutetun teon moitittavuutta kuin tekijän tuomitseminen törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä taikka lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja raiskauksesta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Lisäksi on huomattava esityksen perusteluissa (s. 43) ja edellä mainituissa KKO:n ratkaisuissa todetuina tavoin, että lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevat säännökset suojaavat osin erilaisia suojelukohteita kuin aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevat säännökset. Lapsiin kohdistuvia tekoja koskevalla sääntelyllä suojataan keskeisesti lapsen tervettä ja häiriötöntä kehitystä (HE, s. 43; ks. myös HE 6/1997 vp, s. 181/II), minkä lisäksi säännöksillä suojataan lapsen itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta. Aikuisiin kohdistuvat säännökset sen sijaan suojaavat keskeisesti seksuaalista itsemääräämisoikeutta, joskin säännösten suojelukohdeksi voidaan määritellä myös ruumiillinen koskemattomuus ja terveys (HE 212/2018 vp, s. 5 ja LaVM 24/2018 vp, s. 6). Säännösten suojelukohteet ovat näin toisistaan osin poikkeavat, mikä vahvasti perustele sääntelyn eriyttämistä esityksessä ehdotetulla tavalla.

Lisäksi voidaan kiinnittää huomiota siihen, että lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista säättäminen omissa säännöksissään, joita ei sovelleta samanaikaisesti yleisten seksuaalirikoksia koskevien säännösten kanssa, on asianmukaisesti omiaan korostamaan lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten erityistä moitittavuutta. Lasten tulee olla rikosoikeudellisessa järjestelmässä erityisen suojan kohteena. Lapsiin kohdistetut rikosoikeudelliset teot ilmentävät myös erityistä moitittavuutta, koska lapsiuhri on usein erityisen haavoittuvassa asemassa. Myös edellä tarkastellut lapset koskevat kansainväliset oikeudelliset velvoitteet sekä EIT:n lapseen kohdistuneita seksuaalirikoksia koskeva ratkaisukäytäntö nähdäkseni puoltavat lapsiin kohdistuvia tekoja koskevan sääntelyn eriyttämistä esityksessä ehdotetulla tavalla. Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn eriyttämisellä ja säännösten asianmukaisella tekojen moitittavuutta ilmentävällä nimeämisellä voidaan myös aiempaa paremmin ilmentää lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten erityistä moitittavuutta.

Lapsipornografiaa koskevan sääntelyn siirtäminen rikoslain 20 lukuun

Esityksessä ehdotetaan, että lasta seksuaalisesti esittäviä kuvia koskevat rikoslain 17 lukuun tällä hetkellä sisältyvät rangaistussäännökset siirretään rikoslain seksuaalirikoksia koskevaan 20

lukuun. Rikoslain 20 lukuun siirrettäisiin rikoslain 17 luvun 18 §:ssä tarkoitettu sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittämistä koskeva säännös lasta koskevin osin, 18 a §:ssä tarkoitettu törkeää sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittämistä koskeva säännös sekä 19 §:ssä tarkoitettu sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapitoa koskeva säännös.

Mainittujen säännösten ensisijaisena tavoitteena on lasten suojaaminen heitä vahingoittavilta seksuaalisilta teoilta (HE, s. 46 ja HE 6/1997 vp, s. 146/II ja 149/I). Säännökset on säädetty eduskunnan perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella, koska kysymys on perustuslakivaliokunnan omaksuman kannan mukaan niin sanotuista ilmaisuvapausrikoksista (PeVL 23/1997 vp, s. 3/I). Valiokunta on tuolloin korostanut säännösten taustalla olevan suojaintressin erityistä painavuutta, jolla oli muun ohessa merkitystä myös lähtökohtaisesti poikkeuksellisenä pidetyn hallussapidon kriminalisoinnin hyväksyttävyyden kannalta (PeVL 23/1997 vp, s. 4). Sääntelyn soveltamisalaa sittemmin laajennettaessa valiokunta ei ole pitänyt sääntelyä valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta ongelmallisena (PeVL 13/2004 vp, s. 2/II). Sääntelyä viimeksi vuonna 2010 (HE 282/2010 vp) laajennettaessa nykymuotoiset säännökset eivät kuitenkaan olleet eduskunnan perustuslakivaliokunnan arvioitavana (ks. kuit. LaVM 43/2010 vp, s. 5–7).

Sääntely liittyy tältä osin myös Euroopan neuvoston lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn yleissopimuksen (ns. Lanzaroten sopimus, SopS 88/2011) ja EU:ssa annetun lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumista koskevan direktiivin 2011/93/EU kansalliseen täytäntöönpanoon. Esimerkiksi mainitussa direktiivissä lapsipornografia rinnastetaan lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön sitä hyväksikäytön vakavana muotona pitäen, mikä vahvasti perustelee asiaa koskevan sääntelyn sijoittamista seksuaalirikoksia koskevaan rikoslain 20 lukuun (ks. myös Sakari Melander, EU-rikosoikeus (2015), s. 462–463). Yleisesti näkemystä, jonka mukaan lapsipornografiaa koskevaa sääntelyä voitaisiin sisällyttää yleistä järjestystä vastaan tehtyjä rikoksia koskevaan rikoslain 17 lukuun voidaan pitää vanhentuneena ja lapsipornografiaan liittyvien tekojen tosiasialista suojelukohdetta vastaamattomana. Esityksessä ehdotettu muutos säännösten sijoittaminen seksuaalirikoksia koskevaan rikoslain 20 lukuun on näin kannatettava. Lapsipornografiaa koskevaan rikoslain 20 lukuun siirrettäväksi ehdotettuun sääntelyyn ei ehdoteta tehtäväksi sellaisia sisällöllisesti voimassa olevista säännöksistä merkittävästi poikkeavia muutoksia (muutoksista ks. HE, s. 59), jotka antaisivat aiheen arvioida ehdotettua sääntelyä lähemmin valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta.

C. Säännöskohtaista arviointia

Perustuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaan rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja EU-tuomioistuimen käytännössä laillisuusperiaatteelle on annettu käytännössä vastaava ydinsisältö, jossa on korostettu rikossääntelyn ennustettavuutta eli sitä, että säännöksen sanamuodon perusteella voidaan ennakoida, mikä on rangaistavaa (ks. esim. PeVL 12/2021 vp, 57 kohta, PeVL 20/2018 vp, s. 2, PeVL 10/2016 vp, PeVL 56/2014 vp, s. 2/I ja PeVL 6/2014 vp, s. 3/I).

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate näin edellyttää rangaistavan käyttäytymisen täsmällistä määrittämistä. Perustuslakivaliokunnan käytännössä rikossäännösten sisältämiä avoimia tekotapoja on lähtökohtaisesti pidetty rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisina (esim. PeVL 12/2021 vp, 58 kohta, PeVL 20/2018 vp, s. 2 ja PeVL 6/2014 vp, s. 3/I). Tietyissä tilanteissa valiokunta on kuitenkin katsonut, että rikossäännöksen sisältämä avoin tekotapa voi poikkeuksellisesti olla hyväksyttävissä, jos rangaistavaksi säädetyn teon erityisluonteeseen kuuluu ajateltavissa olevien tekotapojen moninaisuus ja jos säännös sisältää rangaistavan käyttäytymisen alaa muuten riittävästi rajaavia edellytyksiä (PeVL 16/2013 vp, s. 4).

Raiskaus

Raiskauksesta säädettäisiin jatkossakin rikoslain 20 luvun 1 §:ssä. 1. lakiehdotuksen 20 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan raiskauksesta tuomittaisiin se, joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti. Säännöksen 2 momentissa lueteltaisiin ne perusteet, joiden käsilläollessa henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei olisi pidettävä vapaaehtoisena. Momentin 1–3 kohdassa luetellaan tilanteita, joiden perusteella sukupuoliyhteyteen osallistumista ei ole pidettävä vapaaehtoisena ja momentti näin keskeisesti määrittää raiskausrikoksen tunnusmerkistön alaa. Ehdotetun säännöksen perusrakenne on nähdäkseni toimiva ja säännös ilmentää seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen tavoitetta nähdäkseni asianmukaisesti.

Ehdotetun säännöksen 2 momentin 1 kohdan mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti. Esiteksen perustelujen (s. 99) mukaan sanamuodon tarkoitus on kattaa mitkä tahansa tavat, joilla ihminen voi viestiä vapaaehtoisuudestaan osallistua sukupuoliyhteyteen. Kohdan sanamuodon perusteella ei voi muodostaa tyhjentävää käsitystä siitä, millä muulla tavoin kuin sanallisesti tai käytöksellään henkilö voi ilmaista vapaaehtoisuuttaan sukupuoliyhteyteen osallistumiseen. Esiteksen perusteluissa (s. 99) mainittu tavoin ihmisten seksuaalielämä voi kuitenkin olla eri ihmisillä hyvin erilaista ja tapa viestiä osallistumisen vapaaehtoisuudesta voi vaihdella yksilökohtaisesti ja kulloinkin käsillä olevan tilanteen mukaan. Tilanteiden moninaisuuden ja toiminnan intiimiyden vuoksi vapaaehtoisuuden ilmaisemisen tapojen tyhjentävä luetteleminen kohdassa lieneekin mahdotonta. Tärkeää myös nähdäkseni on, että rikosoikeudellisella lainsäädännöllä ei aseteta vapaaehtoisuuden osallistumisen ilmaisemiselle muodollisia edellytyksiä (ks. myös HE, s. 54), koska rikosoikeudellisella lainsäädännöllä ei tule pyrkiä tekemään yksilöiden välisestä vapaaehtoisesta seksuaalisesta kanssakäymisestä oikeudellisiin muotovaatimuksiin perustuvaa prosessia. Ehdotetun säännöksen 2 momentin 1 kohdan muotoilua voidaan näin nähdäkseni sen sisältämästä tietystä epätäsmällisyydestä huolimatta pitää rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta hyväksyttävänä erityisesti ottaen huomioon sääntelyn seksuaalista itsemääräämisoikeutta koskeva suojelutavoite. Lisäksi voidaan todeta, että myös EIT:n ratkaisukäytännössään suostumuksen puuttumisen suhteen omaksuma niin sanottu kontekstisidonnainen lähestymistapa korostaa raiskausrikoksen keskeisen tunnusmerkistötekijän – suostumuksen tai vapaaehtoisuuden puuttumisen – perusteellista tapauskohtaiset olosuhteet huomioon ottavaa arviointia eikä niinkään sitä, että vapaaehtoisuuden ilmaisemisen tavat tulisi kyetä määrittämään lainsäädännössä tyhjentävästi.

Ehdotetun säännöksen 2 momentin 3 kohdan mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei olisi pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi. Ehdotettu kohta on varsin tärkeä, koska se kattaa keskeisesti sellaisia seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta merkityksellisiä tilanteita, jotka ovat saattaneet jäädä voimassa olevan rikoslain raiskaussäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Esityksessä todetun mukaisesti on viitteitä siitä, että raiskausrikoksen soveltamiskäytännössä voimassa oleva sääntely ei välttämättä ainakaan laajasti ole kattanut tilanteita, joissa teon kohde ei ole voinut esimerkiksi pelkotilan tai muun vastaavan syyn vuoksi ilmaista tahtoaan (HE, s. 37–38). Nähdäkseni kohdassa luetellut perusteet teon kohteen tahdonilmaisun puuttumiselle ovat lähtökohtaisesti asianmukaisia. Kohtaa voidaan perustella myös EIT:n raiskausrikosta koskevalla ratkaisukäytännöllä, jossa on korostettu EIS 3 ja 8 artiklasta seuraavan positiivisen toimintavelvoitteen koskevan kaikkea yksilön suostumuksetta tapahtuvaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa toimintaa, jolloin erityistä huomiota on kiinnitettävä haavoittuvassa asemassa olevien suojaamiseen (esim. E.B. v. Romania, 19.3.2019, 53–56 kohta).

Kohdassa mainittaisiin nimenomaisesti erityisen valta-aseman vakava väärinkäyttäminen raiskauksen tekemuotona. Tekotavan tarkoituksena (HE, s. 55) on selventää sitä, että tilanteessa, jossa valtasuhteen heikommalla osapuolella ei ole enää valinnanmahdollisuutta, tämän osallistumista sukupuoliyhteyteen ei olisi pidettävä vapaaehtoisena. Tekotapa on tärkeä, koska se ilmentää psyykkisen hyväksikäytön moitittavuutta yksilöiden välisessä kanssakäymisessä. On siinänsä huomattava, että valta-aseman väärinkäyttämisenä ilmenevää psyykkistä hyväksikäyttöä voi ilmetä varsin monenlaisissa tilanteissa ja hyväksikäyttäminen voi olla myös eriasteista, joskin valta-asemaa voidaan väärinkäyttää myös hienovaraisin menetelmin, jolloin hyväksikäytön asetta voi olla vaikea arvioida (ihmiskaupan suhteen vastaavankaltaisesta kysymyksestä ks. LaVM 15/2014 vp, s. 3/II). Erilaisten valta-asetelmien moninaisuuden ja vallankäytön asteen vaihtelevuuden vuoksi on nähdäkseni perusteltua, että valta-aseman väärinkäyttö mainitaan sekä ehdotetussa raiskausta koskevassa rikoslain 20 luvun 1 §:ssä, ehdotetun seksuaalista kajoamista koskevan 3 §:n 2 momentin 3 kohdassa sekä ehdotetun seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa. Edellä mainituista syistä on nähdäkseni myös perusteltua, että raiskausta ja seksuaalista kajoamista koskevassa säännöksessä tarkoitettua valta-asemalta edellytetään erityisyyttä ja että tämän erityisen valta-aseman väärinkäytön on oltava vakavaa.

Ehdotettu rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin 3 kohta sisältää avoimen tunnusmerkistötekijän, jonka mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista taitoaan muun kohdassa nimenomaisesti tarkoitettuun syyhyyn rinnastettavan syyn vuoksi. Tältä osin on huomattava, että eduskunnan perustuslakivaliokunta on edellä esitetyn mukaisesti lausuntokäytännössään lähtökohtaisesti pitänyt rikossäännöksiin sisältyviä avoimia tekotapatunnusmerkkejä perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisina. Esityksen perustelujen (s. 105) mukaan kohdassa tarkoitettu muu syy voisi olla esimerkiksi säännöksessä mainittuja muita seikkoja lähellä oleva olosuhde, henkilön poikkeuksellinen henkinen tai fyysinen uupumus taikka häneen kohdistunut erityisen voimakas painostus, minkä lisäksi teon kohde voisi olla erityisessä heikkouksessa ja näin kykenemätön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan esimerkiksi suhteessa toteutetun fyysisen tai henkisen väkivallan seurauksena. Lienee todennäköistä, että säännöksen 2 momentin 3 kohdassa ei voida tyhjentävästi luetella kaikkia niitä tilanteita, joiden vuoksi teon kohde on kykenemätön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtonsa. Vaikka avoimia

tekotapatunnusmerkkejä on lähtökohtaisesti pidettävä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisina, tilanteiden moninaisuus ja niihin liittyvä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen tarve nähdäkseen perustelevat sen, että kohta ei ole tyhjentävästi muotoiltu. Olennaista tässä suhteessa myös on, että avoimen tunnusmerkistötekijän soveltamisalaa rajaa se, että kysymyksen tulee olla syystä, jonka perusteella teon kohde on kykenemätön ilmaisemaan tai muodostamaan tahtoaan, ja että syyn on oltava kohdassa nimenomaisesti mainittuihin tekijöihin rinnastettava. Tältä osin ehdotettu sääntely rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta nähdäkseen rinnastuu valiokunnan aiemmin esittämään kantaan, jossa rangaistavaksi säädetyn toiminnan erityisen luonteen ja säännökseen sisältyvien muiden rangaistavan käyttäytymisen alaa rajaavien tekijöiden perusteella rangaistussäännöksen sisältämää osin avointa sääntelyä on pidetty rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta poikkeuksellisesti hyväksyttävänä (PeVL 16/2013 vp, s. 4, jossa oli kysymys rikoslain 25 luvun 7 a §:ssä tarkoitetusta vainoamisesta).

Seksuaalinen ahdistelu

Esityksessä ehdotetaan, että seksuaalista ahdistelua (voimassa oleva rikoslain 20 luvun 5 a §) koskevan säännöksen tunnusmerkistössä tarkoitettuja tekotapoja merkittävästi laajennettaisiin. Esityksen sisältämän 1. lakiehdotuksen 20 luvun 6 §:n mukaan rangaistaisiin sitä, joka 1) koskettelemalla tai 2) kosketteluun voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viestin tai kuvan, ottamalla kuvan tai itseään paljastamalla, taikka muulla vastaavalla tavalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Seksuaalinen ahdistelu säädettiin rangaistavaksi vuonna 2014 (509/2014). Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä ehdotettiin säännöstä, jonka mukaan rangaistavaa olisi ollut koskettelemalla tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla tehty seksuaalinen teko. Säännöstä pidettiin suojelukohteiltaan hyväksyttävänä ja eduskunnan perustuslakivaliokunta katsoi, että ottaen perustuslain 7, 10 ja 22 §:n säännökset huomioon ottaen on perusteltua, että yksilöä suojataan säännöksessä tarkoitettua seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa toimintaa vastaan myös rikosoikeudellisin keinoin (PeVL 6/2014 vp, s. 3/II). Valiokunta piti kuitenkin ehdotetun säännöksen sisältämää avointa tekotapatunnusmerkkiä ("muulla siihen rinnastettavalla tavalla") rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisena ja katsoi, että säännöstä on tältä osin syytä täsmentää (PeVL 6/2014 vp, s. 4/I).

Eduskunnan lakivaliokunta taas katsoi nimenomaisesti, että ehdotetun säännöksen perusteella rangaistavan käyttäytymisen rajat jäivät liian epäselviksi avoimen tekotapatunnusmerkin vuoksi ja siksi, että ehdotetun säännöksen sisältämät tunnusmerkit muodostivat yhdessä epäselvän kokonaisuuden. Valiokunta katsoi säännöstä koskevan esityölausuman (HE 216/2013 vp, s. 61/II) myös korostavan rangaistavan käyttäytymisen alan epämääräisyyttä, koska esityölausuman mukaan "[v]iime kädessä yksittäistapauksittain on arvioitava, mikä vallinneissa olosuhteissa ja tekijän ja kohteen välinen suhde huomioon ottaen on hyväksyttävän seksuaalisen käyttäytymisen raja". Lakivaliokunta päätyi ehdottamaan, että säännös "tässä vaiheessa" on syytä rajata vain koskettelua sisältäviin tilanteisiin ja laajentaa rangaistavuutta vasta, kun on nähtävissä, millaiselle vakavuusasteelle rangaistavuuden kynnyksessä asettuu (LaVM 4/2014 vp, s. 7/II).

Käsiteltävänä olevassa ehdotuksessa seksuaalista ahdistelua koskevan säännöksen soveltamisalaa edellä mainitulla tavalla merkittävästi laajennettaisiin. Ehdotetun säännöksen 2 kohta pitäisi sisällään avoimen tekotapatunnusmerkin, jollaista aiemmin ehdotetun säännöksen suhteen on eduskunnan perustuslakivaliokunnan sekä lakivaliokunnan kannan mukaan pidetty edellä esitetyn mukaisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisena. Lisäksi on arvioitava, pohjautuuko seksuaalista ahdistelua koskevan säännöksen muuttaminen sellaiseen eduskunnan lakivaliokunnan asiaa koskevassa aiemmassa mietinnössä tarkoittamaan näkemykseen, joka pohjautuu säännöksen soveltamiskäytännössä asettuneeseen ymmärrykseen rangaistavuuden kynnyksen vakavuustasosta.

Ehdotetun säännöksen 2 kohta toteuttaa nähdäkseni HE:ssä 216/2013 vp ehdotettua säännöstä paremmin rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamia vaatimuksia, koska kohdassa tarkoitettujen tekojen on oltava voimakkuutensa ja toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan kosketteluun rinnastettavia. Kohdassa nimenomaisesti mainitut tekotavat (sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viesti tai kuva, ottamalla kuva tai itseään paljastaen toteutettu seksuaalinen teko) nähdäkseni ovat myös sellaisia, joiden suhteen teon moitittavuus kohdassa asetetuista edellytyksistä voi olla verrannollinen säännöksen 1 kohdassa tarkoitettuun kosketteluun. Toisaalta ehdotuksessa 2 kohdassa tarkoitettujen tekojen saattavat pitää sisällään moitittavuudeltaan varsin eriaistaisia tekoja. Etenkin sanallisesti toteutettu seksuaalinen ahdistelu voi pitää sisällään melko vähäisiä seksuaalissävytteisiä ilmaisuja ja ehdotelmia tai olla ahdistelevalta luonteeltaan hyvin läpitunkevaa ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että rangaistavuuden edellytyksenä oleva tekoapojen rinnasteisuus kosketteluun rajaa rangaistavan käyttäytymisen alaa hyväksyttävällä tavalla moitittavaan ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaan käyttäytymiseen. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamien vaatimusten sekä ehdotetun sääntelyn oikeasuhtaisuuden näkökulmasta sanallisesti toteutettujen tekojen rangaistavuuden alan rajaamista saattaisi kuitenkin olla syytä vielä harkita.

Ehdotetun säännöksen 2 kohta sisältäisi edellä mainitun mukaisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta lähtökohtaisesti ongelmallisen tekotapakohdan. Ehdotetun säännöksen soveltamisalaa tältä osin rajaisivat seksuaalisen teon määritelmä sekä edellytys, jonka mukaan teon on oltava voimakkuudeltaan ja toistuvuudeltaan kosketteluun rinnastettava, samoin kuin säännöksen sisältämä abstraktista vaaraa koskeva edellytys. Esityksen perustelujen (s. 42 ja 117–118) avoin tekotapakohta on tarpeen seksuaalisten tekojen moninaisuuden vuoksi. Esimerkkeinä (HE, s. 118) mahdollisista tekotavoista mainitaan riisuutuvien tai alastomien henkilöiden epäasiallinen katseleminen pukeutumis- tai peseytymistiloissa, toisen riisuutumisen seuraaminen salaa ovenraosta taikka toisen hameen tai paidan helman nostaminen tai vetoketjun avaaminen tai muu vastaava seksuaalinen koskettelu vaatteisiin. Myös epäonnistunut suuteluyritys voisi esitöiden mukaan tulla arvioiduksi seksuaalisena ahdisteluna. Vaikka esityksen perusteluissa esitetyt esimerkit pääsääntöisesti ovat asianmukaisia ja vaikka avointa tekotapakohtaa rajattaisiin kohdan sisältämällä teon rinnasteisuutta kosketteluun koskevalla edellytyksellä, ei ole nähdäkseni aivan selvää, onko ehdotettuun 2 kohtaan välttämätöntä sisällyttää avointa tekotapakohtaa. Kohdan soveltamisala määrittäisi aiemmin ehdotettua säännöstä vastaavasti edelleen pitkälti tapauskohtaisesti, mitä on eduskunnan perustuslakivaliokunnan säännöstä koskevan aiemman lausunnon sekä lakivaliokunnan aiemman mietinnön perusteella pidettävä ongelmallisena (PeVL 6/2014 vp, s. 4/I ja LaVM 4/2014 vp, s. 7). Esityksen perusteluissa (s. 118) lisäksi todetaan, että ”Se, mikä on omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta, vaihtelee huomattavasti ainakin sillä perusteella, mitkä ovat teko-olosuhteet ja millainen on tekijän ja teon kohteen välinen suhde.” Tältä osin lienee edelleen ajateltavissa, että rangaistavan käyttäytymisen rajat ovat avoimen

tekotapatunnusmerkin suhteen melko epäselvät (ks. myös LaVM 4/2014 vp, s. 7/II), minkä vuoksi säännöksen 2 sisältämästä avoimesta tekotavasta luopumista olisi syytä harkita.

Edellä todetun mukaisesti eduskunnan lakivaliokunta on seksuaalista ahdistelua koskevan säännöksen suhteen todennut, että säännöksen tarkoittamaa rangaistavan käyttäytymisen alaa on mahdollisesti perusteltua laajentaa vasta, kun on nähtävissä, millaiselle vakavuusasteelle rangaistavuuden kynnyksessä käytännössä asettuu (LaVM 4/2014 vp, s. 7/II). Esityksen perustelujen (s. 40) mukaan sitä valmisteltaessa ei ole ollut käytössä laajaa tutkimusta seksuaalista ahdistelua koskevasta oikeuskäytännöstä. Ei näin nähdäkseni ole aivan selvää, onko seksuaalista ahdistelua koskevan säännöksen soveltamisalan laajentaminen tässä vaiheessa esityksessä ehdotetussa laajuudessa perusteltua. Koska kattavaa selvitystä seksuaalista ahdistelua koskevan säännöksen soveltamiskäytännöstä ei ole, ei nähdäkseni ole aivan selvää, että säännöksessä tarkoitetun rangaistavan käyttäytymisen alan laajentaminen esityksessä ehdotetulla tavalla myös avoimen tekotapatunnusmerkin kattavaksi perustuu painavaan yhteiskunnalliseen tarpeeseen, minkä lisäksi avoin tekotapa on ongelmallinen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta.

Sukupuolilyhteyden määritelmä

Esityksessä ehdotetaan rikoslain 20 luvun sukupuolilyhteyden määritelmää (voimassa oleva luvun 10 §:n 1 momentti, ehdotettu luvun 23 §:n 1 momentti) muutettavaksi siten, että se sisältäisi toisen sukuelimen tai peräaukon kosketteluun sukuelimellä tai suulla. Ehdotetun laajennuksen taustalla on seksuaalirikoksia koskevassa oikeuskäytännössä ilmennyt epäselvyys sen suhteen, voiko sukuelimeen kohdistunut suulla tehty teko, johon ei kuulu tunkeutumista tai omaan kehoon ottamista tai jossa tällaisen seikan täyttyminen jää epäselväksi, täyttää rikoslain 20 luvussa tarkoitetun sukupuolilyhteyden määritelmän. Esityksessä (s. 44) tätä on pidetty ongelmallisena rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen, seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen ja sukupuolten yhdenvertaisen kohtelun kannalta.

Eduskunnan lakivaliokunta on aiemmassa käytännössään painottanut, että rikoslain sisältämien määritelmäsäännösten on oltava erityisen täsmällisiä, koska ne antavat sisältöä monille muille säännöksille (LaVM 4/2014 vp, s. 8/I). Voidaan näin katsoa, että rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämä rikosoikeudellisen sääntelyn täsmällisyys on määritelmäsäännösten suhteen erityisen korostunutta. Samalla olisi kuitenkin nähdäkseni kiinnitettävä huomiota myös siihen, että rikoslain määritelmäsäännökset eivät liiaksi loitontaisi rikoslaissa käytettyä käsitettä sen yleiskielisestä merkityssisällöstä (ks. myös HE, s. 44). Eduskunnan lakivaliokunta on jo aiemmin todennut, että rikoslain sisältämä sukupuolilyhteyden määritelmä laajentaa käsitteen käyttöalaa rikoslaissa selvästi verrattuna sen arkikieliseen merkitykseen (LaVM 4/2014 vp, s. 8/I). Selvää nähdäkseni on, että ehdotettu laajennus entisestään loitontaa rikoslain sisältämää sukupuolilyhteyden määritelmää ainakin ilmaisun perinteisestä yleiskielisestä merkityssisällöstä. Tällaista kehitystä ei voida pitää erityisen toivottavana rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Edellä esitetystä huolimatta sukupuolilyhteyden määritelmän laajentamista koskeva esitys on nähdäkseni perusteltu, ottaen huomioon, miten vastaavia tekoja on esityksen perustelujen (s. 18–19) mukaan hovioikeuskäytännössä arvioitu.

Lisäksi voidaan todeta, että rikoslain 20 luvun määritelmäsäännöksessä määritellään vain sukupuolilyhteys ja seksuaalinen teko. Luvussa käytetään edellä mainittujen käsitteiden lisäksi muita luvun säännösten soveltamisalaa määrittäviä käsitteitä, jotka usein ovat tietyillä määreillä

täsmennettyjä määritelmäsäännöksessä tarkoitettuja käsitteitä (ks. myös HE, s. 118). Esimerkiksi paritusta ja seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevassa säännöksessä käytetään ilmaisua ”sukupuoliyhteyden rinnastettava seksuaalinen teko”. Käsitettä ei rikoslain 20 luvussa määritellä, mutta esitöiden mukaan sillä tarkoitetaan ”[a]inakin toisen sukuelimen intensiivistä koskettelua” (HE 6/1997 vp, s. 186/II). Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa voimassa olevassa ja ehdotetussa säännöksessä käytetään käsitettä ”seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaava seksuaalinen teko”. Seksuaalista ahdistelua koskevassa voimassa olevassa ja ehdotetussa säännöksessä seksuaalisen teon määritelmä taas on kytketty abstraktista vaaraa koskevaan edellytykseen. Säännösten soveltamisalaa rajaavien ilmaisujen moninaisuus ei välttämättä ole omiaan selkiyttämään seksuaalirikoksia koskevan rikoslain luvun kokonaisuutta, minkä vuoksi näiden ilmaisujen perusteellisempi tarkastelu rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamien vaatimusten näkökulmasta olisi saattanut olla nyt toteutetussa rikoslain 20 luvun kokonaisuudistuksessa perusteltua.

Rangaistusasteikot

Esityksessä ehdotetaan seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn ankaroittamista. Kysymys on osin siitä, että ehdotetut rangaistusasteikot olisivat aiempaa ankarampia, ja osin siitä, että tiettyjen säännösten tunnusmerkistöihin ehdotettujen muutosten vuoksi niiden soveltamisalat laajentuisivat rikosoikeudellisen arvioinnin ankaroitumista ilmentävällä tavalla. Yksi keskeisimmistä nimienomaan rangaistusten ankaroittamista koskevista ehdotuksista aikuisiin kohdistuvien tekojen suhteen on seksuaalista kajoamista koskevan säännöksen rangaistusasteikko, vankeutta 4 kuukautta – 4 vuotta, joka olisi ankarampi kuin seksuaalista kajoamista koskevalla säännöksellä korvattavan seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevan säännöksen rangaistusasteikko, sakkoa tai vankeutta enintään 3 vuotta. Tältä osin kysymys on merkittävästä rangaistusasteikon ankaroittamisesta.

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistukset ankaroituisivat tuntuvasti. Nykyisin törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä arvioitavat teot olisivat jatkossa rangaistavia lapsenraiskauksena, jonka vähimmäisrangaistus olisi kaksi vuotta vankeutta. Muut kuin sukupuoliyhteyden käsittävät seksuaaliset teot olisivat törkeissä tapauksissa rangaistavia törkeänä seksuaalisena kajoamisena lapseen, jonka vähimmäisrangaistus olisi kaksi vuotta vankeutta. Nykyisin mainittujen tekojen vähimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta. Muutokset merkitsisivät, että mainituista teoista voitaisiin tuomita ehdollista vankeutta vain hyvin poikkeuksellisesti (ks. myös HE, s. 61). Tältä osin kysymys on hyvin merkittävästä rangaistusasteikon ankaroittamisesta, joka kohdistuu asteikon vähimmäisrangaistukseen, millä on rangaistuskäytäntöä enemmän ankaroitavaa vaikutusta kuin enimmäisrangaistuksen korottamisella.

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan vakiintuneessa käytännössä on katsottu, että rangaistusseuraamuksen ankaruuden tulee olla oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen ja rangaistusjärjestelmän kokonaisuudessaan tulee täyttää oikeasuhtaisuuden vaatimukset (esim. PeVL 16/2013 vp, s. 2/I, PeVL 6/2014 vp, s. 2/I, PeVL 56/2014 vp, s. 3/II, PeVL 9/2016 vp, s. 6 ja PeVL 56/2018 vp, s. 2). Perustuslakivaliokunnan käytännössä lainsäätäjän harkintamarginaalin on rangaistusseuraamuksen oikeasuhtaisuuden suhteen katsottu olevan melko väljä. Perustuslakivaliokunta on esimerkiksi pitänyt selvänä, että perustuslaki ei aseta tiukkoja rajoja sakkorangaistusten korottamiselle, kunhan muutokset kytketään hyväksyttäviin perusteisiin (PeVL 9/2016 vp, s. 6). Valiokunta on käytännössään tältä osin todennut, että päiväsakkojen rahamäärän

kaksinkertaistaminen olisi sinänsä mahtunut lainsäätäjän oikeasuhtaisuutta koskevan harkinnan piiriin (PeVL 9/2016 vp, s. 6), mutta muutokselle ei ollut esitettävissä hyväksyttäviä perusteita (PeVL 9/2016 vp, s. 6). Lisäksi on huomattava, että perustuslakivaliokunta on katsonut suhteellisuusvaatimuksen edellyttävän sen arviointia, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi (PeVL 23/1997 vp, s. 2/II). Tämä muun ohessa tarkoittaa, että ehdotettujen sääntelyä ankaroittavien muutosten on oltava välttämättömiä säännöksen suojelutarkoituksen toteuttamiseksi.

Eduskunnan lakivaliokunta on käytännössään todennut, että rikosoikeuden yleisten oppien ja vaikiintuneen lainsäädäntökäytännön mukaisesti rikosten rangaistusasteikot on määritettävä tekojen haitallisuuden ja paheksuttavuuden eli niiden rangaistusarvon mukaan (esim. LaVM 3/1998 vp, s. 25/I). Valiokunta on todennut tämän olevan seurausta perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sisältyvästä suhteellisuusvaatimuksesta (LaVM 38/2014 vp, s. 3/II).

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan käytännössä ei tietääkseni ole nimenomaisesti katsottu, että tietyn rikossäännöksen sisältämän rangaistusasteikon muuttamista koskeva ehdotus olisi ollut suhteellisuusvaatimuksen vastainen. Toisaalta on huomattava, että sääntelyn oikeasuhtaisuutta on arvioitu kokonaisuutena suhteessa ehdotettuun rangaistusasteikon muuttamiseen, säännöksen syyksiluettavuutta koskevan vaatimuksen laajentamiseen sekä rangaistusasteikon muuttamisesta aiheutuviin seurannaisvaikutuksiin. Arvioidessaan rikoslain 20 luvun 8 §:ssä tarkoitetun seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevaa ehdotettua muutosta, jossa rangaistavan käyttäytymisen laajentamista koskemaan myös tuottamuksellisesta tekoa ja jossa säännöksen enimmäisrangaistus olisi korotettu kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen vankeutta, perustuslakivaliokunta katsoi, että enimmäisrangaistuksen nostaminen kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen on huomattava rangaistusarvon nostamista ja sääntelyn ankaroittamista koskeva toimenpide (PeVL 56/2014 vp, s. 3/II). Valiokunta katsoi korottamisen kuitenkin kuuluvan suhteellisuusvaatimuksen sallimiin puitteisiin, joskin se huomautti, että käsitykset ehdotetun sääntelyn tehokkuudesta ja vaikutuksista samoin kuin sen preventiivisestä tehosta saatavat merkittävästi vaihdella (PeVL 56/2014 vp, s. 3/II). Koska ehdotus olisi käytännössä merkittävästi laajentanut rangaistavan käyttäytymisen alaa ja koska ehdotetulla enimmäisrangaistuksen korottamisella olisi ollut merkittäviä rikosprosessuaalisia ja muita seurannaisvaikutuksia, valiokunnan mukaan ehdotettu sääntely olisi toteuttanut suhteellisuusvaatimusta paremmin, jos rangaistavuuden ala olisi sidottu törkeään huolimattomuuteen ja jos ehdotettua enimmäisrangaistuksen muutosta ei olisi tehty (PeVL 56/2014 vp, s. 3–4). Eduskunnan lakivaliokunta päätyi olemaan nostamatta säännöksen enimmäisrangaistusta, mutta ei rajannut rangaistavan käyttäytymisen alaa vain törkeään huolimattomuuteen, koska ehdotettu rangaistavan käyttäytymisen alan laajentaminen koskemaan myös tuottamuksellisia tekoja yhdistettynä enimmäisrangaistuksen korottamiseen olisi merkinnyt kokonaisuutena arvioiden suhteellisuusvaatimuksen kannalta arvioituna varsin pitkälle menevää sääntelyn ankaroittamista (LaVM 38/2014 vp, s. 3–4).

Eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä 24/2018 vp koskien HE:tä 212/2018 vp arviointiin myös KAA:ssa 3/2015 vp ja LA:ssa 21/2015 vp ehdotettua lapsiin kohdistuvien törkeiden hyväksikäyttör rikosten rangaistusasteikon vähimmäisrangaistuksen korottamista yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta. Nyt käsiteltävänä olevassa ehdotuksessa on osin kysymys samansuuntaisesta rangaistusasteikkojen ankaroittamisesta koskevasta ehdotuksesta, mutta käsiteltävänä oleva esitys poikkeaa edellä mainituista siinä, että nyt käytössä on asiaa koskeva vaikutusarviointi sekä esityksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisyjärjestystä koskevat perustelut (ks. LaVM 24/2018 vp, s. 18–21).

Esityksen perusteluissa (s. 30–31) on tehty selkoa lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistuskäytännöstä tilastojen ja asiaa koskevan tuoreen tutkimuksen (Tiina Malin, Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 44/2020) pohjalta. Rikoslain 20 luvun sääntelyn ja rangaistusasteikkojen uudistamiseksi on nyt ollut vuotta 2018 enemmän tutkittua tietoa rikoslain 20 lukuun toteutettujen aiempien sääntelyä ankaroittaneiden muutosten vaikutuksista, joskin esityksessä (s. 31) todetun mukaisesti rangaistuskäytännöstä tehtävät päätelmät ovat soveltamiskäytännön tietyn epäyhtenäisyyden vuoksi väistämättä rajallisia. Selvää kuitenkin on, että tilanne on tässä suhteessa toinen kuin vastaavansuuntaisia ankaroittamishdotuksia LaVM:ssä 24/2018 vp arvioitaessa. Lisäksi on huomattava, että nyt käsiteltävänä olevassa ehdotuksessa toteutetaan eduskunnan lakivaliokunnan mietinnön 24/2018 vp perusteella hyväksymää lausumaa, jonka mukaisesti rikoslain 20 luvun uudistamisessa on edelleen kiristettävä lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttö- ja raiskausrikosten rangaistuksia, erityisesti vähimmäisrangaistuksia (EV 305/2018 vp, s. 1 ja LaVM 24/2018 vp, s. 37).

Esityksessä ehdotetaan rangaistusasteikkoja selvästi ankaroittavia muutoksia, minkä lisäksi seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn aineelliseen alaan tehtäisiin sääntelyä selvästi ankaroittavia muutoksia. Keskeisimpänä rangaistusasteikkoihin kohdistuvana muutoksena voidaan pitää lapsiin kohdistuvien tiettyjen tekojen rangaistusasteikon ilmentämän vähimmäisrangaistuksen korottamista yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta. Edellä esitetyn mukaisesti muutos tarkoittaisi käytännössä, että ehdollinen vankeusrangaistus tulisi näiden tekojen suhteen rikoslain 6 luvun 9 §:n mukaisesti vain hyvin poikkeuksellisesti kysymykseen. Tässä suhteessa merkityksellinen ja ehdotetun sääntelyn oikeasuhtaisuuteen vaikuttava säännös on 1. lakiehdotuksen 20 luvun 16 §:ssä tarkoitettu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännös, joka mahdollistaa kokonaisarvostelun perusteella moitittavuudeltaan vähäisempien lähtökohtaisesti lapsenraiskauksena tai seksuaalisen kajoamisena lapseen arvioitavien tekojen lievemmän rikosoikeudellisen arvioinnin. Kokonaisuutena arvioiden ehdotetut rangaistusasteikkomuutokset ovat nähdäkseni kuitenkin eduskunnan hyväksymän lausuman mukaisia ja sen asettamissa puitteissa sääntelyä perustellusti ankaroittavia, minkä vuoksi rangaistusasteikkomuutoksia voidaan nähdäkseni pitää oikeasuhtaisina, siitäkin huolimatta, että samaan aikaan ehdotetaan myös sääntelyn aineellista soveltamisalaa laajentavia ja rikosoikeudellista arviointia ankaroittavia muutoksia. Ehdotettujen rangaistusasteikkoja koskevien muutosten arvioinnissa etenkin lapsiin kohdistuvien tekojen suhteen on nähdäkseni myös otettava huomioon lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevan sääntelyn erityisen painava suojeluintressi, johon nähden ehdotettuja muutoksia voidaan pitää oikeasuhtaisina. Oikeasuhtaisuuden kannalta merkityksellistä on myös, että lapsiin kohdistuvat teot tulevat ankarammin rangaistaviksi kuin aikuisiin kohdistuvat teot ja että tämä on ilmeistä säännösten rangaistusasteikkojen perusteella.

Lisäksi voidaan kuitenkin huomauttaa, että ehdotetun rikoslain 20 luvun 7 §:ssä tarkoitettun seksuaalisen kuvan laitonta levittämistä koskevan säännöksen rangaistusasteikko, sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta, on varsinkin säännöksessä rangaistavaksi säädettyyn tekoon ja sen moitittavuudeltaan oletettavasti eriasteisiin ilmenemismuotoihin suhteutettuna melko ankaralta vaikuttava.

Muita huomioita

Esityksessä ehdotetaan, että lapsipornografiaan liittyvää tällä hetkellä rikoslain 17 lukuun sisältyvää sääntelyä siirrettäisiin rikoslain 20 lukuun. Edellä esitetyn mukaisesti ehdotettu muutos on nähdäkseni perusteltu. Samalla ehdotetaan, että säännösten sisältämä ilmaisu ”sukupuolisiveellisyyttä loukkaava” korvattaisiin ilmaisulla ”seksuaalinen”. Muutos korostaisi säännösten suojelutarkoitusta sekä merkitsisi yleiskielisemmän ja selkeämmän ilmaisun käyttämistä. Muutos on tältä osin nähdäkseni varsin perusteltu ja esityksessä tältä osin esitetyt perustelut (esim. HE, s. 132) hyväksyttäviä. Muutosta voidaan perustella myös rikoslain 20 luvussa tarkoitettujen säännösten terminologisella yhdenmukaisuudella ja rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamilla vaatimuksilla.

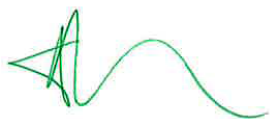
Esityksessä ehdotetaan, että seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta koskevan säännöksen (voimassa oleva rikoslain 20 luvun 8 a §) nimike muutettaisiin nimikkeeksi ”korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta” (ehdotettu rikoslain 20 luvun 9 §). Muutosta perustellaan sillä, että se viittaisi asianmukaisemmin ja selkeämmin säännöksessä tarkoitettuun rangaistavaan tekoon. Säännöksen nimikkeen muuttamista voidaan nähdäkseni pitää erittäin perusteltuna, koska seksuaalipalvelu-ilmaisun käyttämistä rikoslain säännöksen nimikkeessä seksuaalirikoksia koskevassa luvussa ei voida pitää perusteltuna ilmaisun laajuuden vuoksi ja siksi, että se saattaa ilmentää ainakin jossain määrin hyväksyvää suhtautumista seksin ostamiseen. Esityksessä ehdotettu nimike ”korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta” on rikosnimikkeenä kuitenkin kankea eikä sellaisena erityisen toimiva. Ehdotettu nimike ei myöskään nähdäkseni asianmukaisesti ilmennä säännöksessä rangaistavaksi säädetyn teon moitittavuutta vaan on ilmaisuna pikemmin teknisluonteinen. Rikosnimikkeen selkiyttämistä ja yksinkertaistamista olisi nähdäkseni vielä syytä arvioida. Mahdollinen säännöksen rikosnimike voisi olla esimerkiksi nimike ”seksikauppaan liittyvä nuoren hyväksikäyttö” tai ”nuoren saattaminen seksikaupan kohteeksi”, vaikka säännöksessä ei välttämättä varsinaisesti tai ainakaan kaikissa soveltamistilanteissa ole kysymys samalla tavalla seksikauppaan liittyvästä teosta kuin seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevassa rikoslain 20 luvun 8 §:ssä.

Esityksessä ehdotetaan rikoslain 20 luvun 7 §:ään sisällytettäväksi seksuaalisen kuvan luvaton levittämistä koskeva säännös. Ehdotetussa säännöksessä tarkoitettuja tekoja arvioidaan voimassa olevan lainsäädännön mukaan lähinnä kunnianloukkauksena tai yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä (HE, s. 57) tai pikemmin mainittujen tekojen törkeänä tekemuotona. Ehdotetun säännöksen rangaistusasteikko olisi sama kuin edellä mainittujen säännösten törkeissä tekemuodoissa. Tässä suhteessa on huomattava, että kysymys kunnianloukkauksen ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä koskevan säännöksen törkeästä tekemuodosta ja sen sisältämästä vankeusuhkasta on ollut arvioitavana HE:n 19/2013 vp eduskuntakäsittelyn yhteydessä. Eduskunnan perustuslakivaliokunta piti vankeusuhkaa ilmaisuvapausrikoksissa hyväksyttävänä tilanteessa, jossa teolla toteutetaan jonkin muun perusoikeuden vakava loukkaus (PeVL 16/2013 vp, s. 3/II). Eduskunnan lakivaliokunnan mukaan yhtenä perusteena mainittujen säännösten törkeälle tekemuodolle ja sen sisältämälle vankeusuhkalle oli nimenomaan tilanne, jossa toista henkilöä esittävä alastonkuva toimitetaan yleisön saataville internetin välityksellä ilman kohteen suostumusta (LaVM 11/2013 vp, s. 4/II). Lakivaliokunnan käsityksen mukaan tällainen teko loukkaa perustuslaissa turvattua yksityisyyttä erittäin vakavasti eikä sitä voida perustella sananvapausnäkökohdilla. Valiokunta katsoi, että tämänkaltaiset yksityisyyttä loukkaavat teot perustelevat kunnianloukkauksen ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen törkeän

tekomuodon säätämisen ja niiden sisältämän rangaistusasteikon vankeusuhkaisuuden, vaikka EIT:n ratkaisukäytännön mukaan vankeusrangaistus voi tulla kysymykseen ilmaisuvapausrikoksissa vain poikkeuksellisesti (LaVM 11/2013 vp, s. 4; ks. myös PeVL 16/2013 vp, s. 3). Kun esityksessä ehdotetaan edellä mainitun kaltaisten yksityisyyttä ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavien aiemmin rikoslain 24 luvussa tarkoitettujen ilmaisuvapausrikosten törkeiden tekomuotojen lähtökohtaisesti kattamien tekojen rangaistavaksi säätämistä rikoslain 20 lukuun sisällytettävällä uudella rangaistussäännöksellä, olisi vastaavasti arvioitava, onko kunnianloukkauksen ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä koskevien säännösten törkeille tekemuodoille enää PeVL:ssä 16/2013 vp (s. 3/II) ja LaVM:ssä 11/2013 vp (s. 4) esitettyä käytännön tarvetta. Tämän kysymyksen arviointi ei kuitenkaan nähdäkseni ole nyt käsiteltävänä olevan esityksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä toteutettava asia, mutta asiaan lienee syytä kiinnittää huomiota tulevassa lainvalmistelussa, myös rikoslain 24 luvun ilmaisuvapausrikosten sosiaalisen median käytön huomattavasta yleistymisestä johtuen mahdollisesti muuttunut konteksti huomioon ottaen.

Esityksen suhdetta perustuslakiin ja säätämisjärjestystä koskevissa perusteluissa (s. 143–144) arvioidaan ehdotetun seksuaalisen kuvan laitonta levittämistä koskevan säännöksen suhdetta sanan- ja lehdistönvapauteen (ks. myös HE:n sisältämät ehdotetun säännöksen yksityiskohtaiset perustelut, s. 120). Esityksen perusteluissa (s. 143) todetaan, että tietyissä tilanteissa sanan- ja lehdistönvapauteen liittyvät näkökohdat saattavat merkitä ehdotetussa säännöksessä tarkoitetun teon oikeudettomuutta koskevan edellytyksen täyttymättä jäämistä. Säännökseen ei kuitenkaan ehdoteta sisällytettäväksi sanan- ja lehdistönvapauden huomioon ottavaa poikkeussäännöstä, koska se saattaisi antaa väärän käsityksen säännöksen tarkoituksesta. Ehdotetun säännöksen soveltamisen tyyppitilanne on yhteisymmärryksessä otetun seksuaalisen kuvan myöhempi esittäminen kolmansille osapuolille tai verkossa ilman kuvassa esitetyn suostumusta (HE, s. 120). Eduskunnan lakivaliokunta on aiemmassa käytännössään todennut, että henkilöä esittävän alastonkuvan toimittamista yleisön saataville internetissä ilman kyseisen henkilön suostumusta on pidettävä perustuslaissa suojattua yksityiselämää erittäin vakavasti loukkaavana tekona, jota ei voida puolustaa sananvapausnäkökohdilla (LaVM 11/2013 vp, s. 4/II). Esityksen perusteluissa todetu tavoin joissakin tilanteissa ehdotetun seksuaalisen kuvan laitonta levittämistä koskevan säännöksen soveltamiseen kuitenkin saattaa liittyä sanan- ja lehdistönvapauteen liittyviä näkökohtia. Oletettavaa kuitenkin on, että tällaiset tilanteet olisivat hyvin poikkeuksellisia, koska vain hyvin harvoin lienee ajateltavissa, että intiimiä sisältöä sisältävien kuvien tai kuvatallenteiden levittämisen liittyisi sellainen julkinen intressi, että tekoa voitaisiin puolustaa lehdistönvapauteen kuuluvilla näkökohdilla (ks. Mosley v. Yhdistynyt kuningaskunta, 10.5.2011, 115, 120 ja 125–130 kohta; ks. myös HE, s. 143). Esityksessä esitetyt perustelut, joiden perusteella säännökseen ei ehdoteta sisällytettäväksi asiaa koskevaa poikkeussäännöstä, ovat näin nähdäkseni asianmukaisia.

Helsingissä 23.3.2022

Sakari Melander
OTT, VT, rikosoikeuden professori